

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDA XOTIRA RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Kalkonova Lutfiya Yusufvna,
SamDU Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi*
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПАМЯТИ В ДОШКОЛЬНОМ
ВОЗРАСТЕ

*Калконова Лутфия Юсуфовна, преподаватель
Каттакурганского филиала СамГУ*
SPECIFIC FEATURES OF MEMORY
DEVELOPMENT IN PRESCHOOL AGE
*Kalkonova Lutfiya Yusufvna, teacher of the Kattakurgan
branch of SamSU*

e-mail:
kalkonova@mail.ru

<https://orcid.org/0044-2002-9048-091x>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha tarbiya yoshi 3-7 yosh oralig'ini o'z ichiga qamrab olishi, bolaning ontogenezdagi psixik taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etishi haqida, shuningdek, maktabgacha tarbiya yoshida bolaning kattalar dunyosi va o'z atrofini o'rab turgan olamni o'rganishga bo'lgan qiziqishi ortib borishi haqidagi asoslar keltirilgan. Bundan tashqari, maqolada maktabgacha tarbiya davrida qator bilish jarayonlarining intensiv taraqqiyoti kechishi, oliy psixik funksiyalardan diqqat, tafakkur, xotira, tasavvur va boshqa bilish jarayonlari jadal rivojlanishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: psixika, tarbiya, xotira, diqqat, tafakkur, tasavvur.

Аннотация: В данной статье изложены основы дошкольного образования, охватывающие период с 3 до 7 лет, его значение в онтогенезе психического развития ребенка, а также то, что в период дошкольного образования у ребенка повышается интерес к изучению мира взрослых и окружающего мира. Кроме того, в статье анализируется интенсивное развитие ряда познавательных процессов в период дошкольного образования, бурное развитие высших психических функций, таких как внимание, мышление, память, воображение и других познавательных процессов.

Ключевые слова: психика, образование, память, внимание, мышление, воображение.

Annotation: This article presents the basics of preschool education, which covers the period from 3 to 7 years, its importance in the ontogenesis of the child's mental development, as well as the fact that during preschool education, the child's interest in studying the adult world and the world around him increases. In addition, the article analyzes the intensive development of a number of cognitive processes during preschool education, the rapid development of higher mental functions such as attention, thinking, memory, imagination and other cognitive processes.

Keywords: psyche, education, memory, attention, thinking, imagination.

Kirish. Xotiraning ilk ko'rinishlari go'daklik davridanoq ko'zga tashlana boshlaydi. Xotira dastavval biror-bir predmet, voqelikni tanib olish shaklida, keyinchalik esa ayni damda yo'q shaxslar va narsalar haqidagi elementar tasavvurlar tarzida namoyon bo'ladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning xotirasi ixtiyorsizligi hamda yaqqol-obrazli

xarakterga ega bo'lishi bilan boshqa yosh davrlaridan ajralib turadi.

Adabiyotlar tahlili. Rus psixologi L.S.Vigotskiyning ta'kidlashicha, maktabgacha tarbiya yoshida aynan xotiraning rivojlanishi yetakchi ahamiyatga ega bo'lib, uning zahirida ko'rgazmali-obrazli tafakkur shakllanadi. "Xotira – bu aks ettirilgan narsa va hodisalarni, tajribani

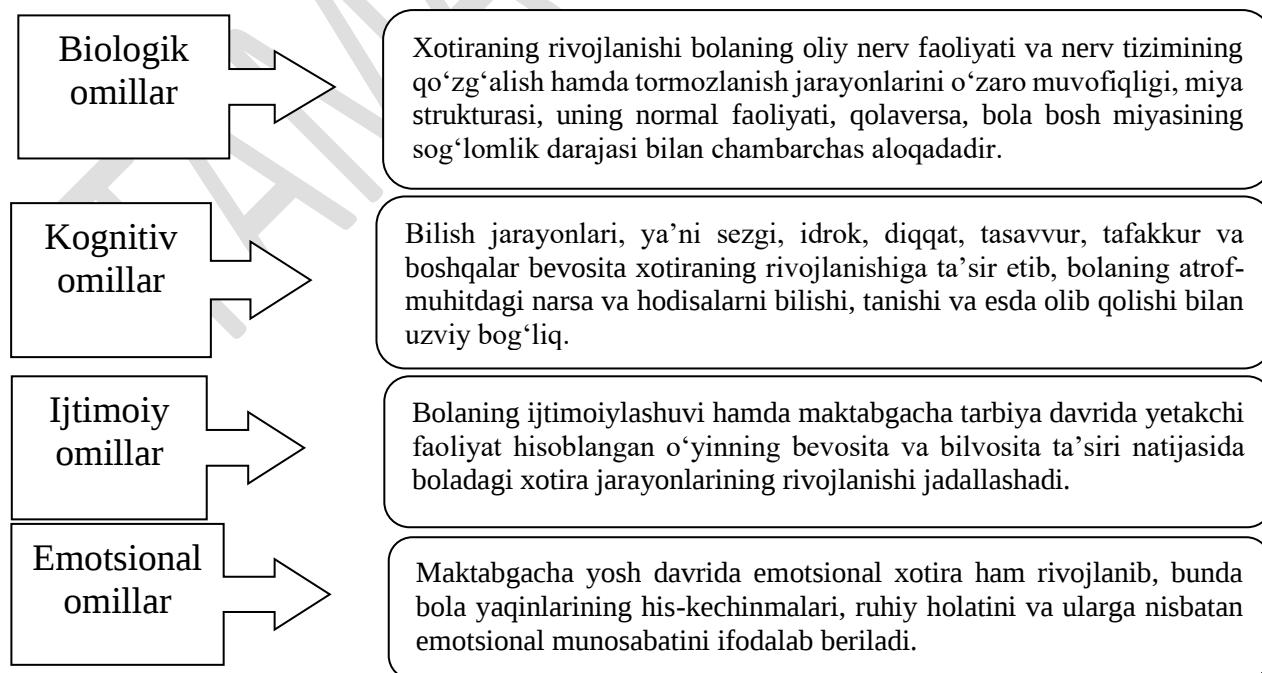
esda qoldirish, esda saqlash va zarur bo'lganda esga tushirishdan iborat bo'lgan psixik jarayondir". U.Djeymsning ta'бири bilan aytganda, xotira – bu ongimizga ayni damda bevosita ta'sir etmay qo'ygan o'tmishdagi ruhiy holatimiz yoki bizning o'tmishimizda o'z o'rniga ega bo'lgan, lekin hozirda bizning xayolimizda, o'y-fikrlarimizda mavjud bo'lmagan ma'lumotlar haqidagi bilimlarimizdir [2,20]. Xotira jarayoni bevosita oliy nerv faoliyati bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Nerv sistemasi juda egiluvchan va ta'sirlarga beriluvchan bo'ladi. Shuning uchun ham bolalarda vaqtli bog'lanishlar hosil bo'ladi. Ashula, ritmli she'r, qiziqarli holatlar, xususan, chuqur ta'sir etadigan narsalar beixtiyor bolaning esida saqlanib qoladi. Nerv sistemasi yengil qo'zg'aluvchan bo'lganligi uchun ilk assotsiatsiyalar beqaror bo'ladi, yani mustahkam bo'lmaydi. Shuning uchun, ham idrok qilingan narsa va hodisalar tez unutiladi. Ayniqsa, bu jarayon maktabgacha tarbiya yoshida ustuvor.

Jahon psixologlari o'z tadqiqotlarida 3-4 yoshli bolaning xotirasini kattalarniki singari tuzilishga ega bo'lishi, lekin funksional jihatdan bir-biridan farq qilishi mumkinligini izohlab berganlar. Bunga eng birinchi sabab sifatida

biologik taraqqiyot qonuniyatlarini ko'rsatib o'tadilar. Masalan, gippokamp - xotira jarayonlarida faol ishtirok etadigan miya strukturasi taxminan 1-2 yoshdan so'ng rivojlana boshlaydi. Shu boisdan, inson hayotining birinchi va ikkinchi davrlarida sodir bo'lgan voqaye va hodisalarning esda qolishi amri maholdir. Kattalar va kichik bolalarning xotirasini fiziologik asoslaridagi yagona va eng muhim farq miya egatchalaridagi izlardir. Chunki, insoniy xotiralarning barchasi mana shu egatchalarning tuzilishi, chuqurligi va miqdoriga qarab belgilanadi.

Tahlil va natijalar. Biz o'rgangan va tahlil qilgan nazariy, ilmiy ma'lumotlarimizga tayangan holda maktabgacha tarbiya davridagi bolalar xotirasining rivojlanishiga ta'sir etuvchi qator omillarni umumlashtirgan holda to'rt guruhga birlashtirdik. Bunda, albatta ta'sir etayotgan omillar xotira rivojlanishining qaysi jihatini intensiv ravishda takomillashuviga xizmat qilayotganligi inobatga olindi. Maktabgacha tarbiya davridagi bolalar xotirasining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va ularning o'ziga xos jihatlari bilan quyidagi sxema orqali tanishish mumkin.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning xotirasini rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

Endi ushbu sxemada keltirilgan omillarni qisman yoritishga harakat qilamiz.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning xotirasi ixtiyorsiz xarakterga ega bo'lishiga qaramay, o'yin faoliyati ta'sirida u anglanganlik darajasiga ko'tarilib boradi. Ularda xotiraning mexanik (narsa va hodisalarning mazmuniga unchalik e'tibor qaratilmydi) va mantiqiy (narsa va hodisalarning mazmuniga asosiy e'tibor qaratiladi) esda saqlab qolish jarayonlari maktabgacha yosh davri tugallanib, kichik maktab yoshi davri boshlanishi arafasida yaqqol ko'zga tashlana boshlaydi.

Maktabgacha yosh davridagi bolalarda obrazli xotira (tasavvurlar va turmush manzaralari, shuning bilan birga, tovushlar, ta'mlar, ranglar shakllar, bilan bog'liq bo'lgan xotira turidir. Obraz xotirasi deb yaqqol mazmunni, binobarin, narsa, hodisalarning aniq obrazlarini, ularning xususiyatlari va bog'lanishlarini esda qoldirish, ongda mustahkamlash hamda zaruriyat tug'ilganida esga tushirishdan iborat xotira turiga aytiladi) jarayoni o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi, ya'ni bolalar eshitganlaridan ko'ra ko'proq ko'rganlarini yaxshi esda olib qoladilar. J.Piajening fikricha, bog'cha yoshidagi bola aqliy faollikning ikkinchi bosqichida bo'ladi. 3 yoshdan 6 yoshgacha aqliy taraqqiyot obrazli xotiraga bog'liq ravishda obrazli tafakkurning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Psixologik tadqiqotlar natijasiga ko'ra, obrazli xotiraning bir nechta turlari ajratib ko'rsatilgan. Ulardan biri izchil obrazlar bo'lib, u sensor xotiraning eng sodda ko'rinishi yoki shakli hisoblanadi. Sensor xotira esa – bu retseptorlar orqali amalga oshadigan eng sodda jarayondir. A.N.Leontyev sensor xotira inson hayotida muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlab o'tgan. Buyuk rus psixologi, klassik psixologiya namoyondalaridan biri bo'lgan A.R.Luriya o'zining "Katta xotira haqida kichkina risola" asarida sensor xotiraning inson uchun ahamiyatini izohlab berish uchun quyidagi fikrni keltirib o'tadi: "V.L.Shereshevskiyda bolalik davridanoq ta'm bilish sezgisi yaxshi rivojlanganligi bois, u taomlarning mazasini yaxshi eslab qolar va zarur vaqtlarda qaysi taomning tarkibida nimalar mavjud bo'lganini tezda esga tushira olar edi". Ushbu keltirilgan misollardan ham ko'rinib

turibdiki, shaxsning sezgi a'zolari orqali ta'sir etadigan ma'lumotlar sensor qobiliyatning kuchiga qarab uzoq muddat esda saqlanib qoladi.

Shaxsda izchil obrazlarning namoyon bo'lish mexanizmi quyidagi tartibda kechadi: agar subyekt (bola) ga bir necha daqiqa oddiy qo'zg'atuvchi orqali ta'sir ko'rsatilsa, xususan, bolaga 10-15 sekund mobaynida yorqin qizil rangda tasvirlangan kvadratga qarab turish vazifasi taklif etilib, so'ng uning oldidan qizil rangdagi kvadrat olib qo'yilsa, u qizil kvadrat o'rnida xuddi shunday geometrik shakl izini ko'rishda davom etadi. Asosan, bu shakl ko'k-yashil rangda gavdalanadi. Mazkur iz o'sha zahoti, ba'zan bir necha soniyadan keyin paydo bo'lib, 15 soniyadan to 45-60 soniyagacha o'sha obyektida saqlanib turadi, shundan so'ng u asta-sekin yo'qolib boradi. Natijada, obyekt o'zining aniq konturini yo'qotib, keyinchalik mutlaqo g'oyib bo'ladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning individual-tipologik xususiyatlariga ko'ra, izchil obrazlarning aniqligi va davomiyligi turlicha bo'lishi mumkin. Obrazli xotiraning murakkabroq turi tasavvuriy obrazlar bo'lib, ular eydetik obrazlarga nisbatan keng qamrovli, tasavvurga boy o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadigan jarayon hisoblanadi. [3,55].

Bundan tashqari, matabgacha yosh davrida xotiraning ikki darajasini funksional o'zgarishlari kechadi. Yuqori ijtimoiy daraja o'z tarkibiga quyi elementar darajani bo'ysundira boshlaydi, lekin shunga qaramay o'zining muayyan xususiyatlarini saqlab qoladi. Xotiraning birlamchi darajasiga predmetlarni tanish jarayoni kiradi, bu jarayon maktabgacha yosh davrida jadallik bilan rivojlanadi. Predmetlarni tanish va xotiraning obrazli ko'rinishi psixikaning elementar, individual xarakteristikasiga mansub bo'lib, ularning shakllanishi ijtimoiy omillar, eng avvalo, nutqning rivojlanishi bilan bog'liq. Chunki, bola atrof-muhitni o'rab turgan predmetlarni nomlash, ya'ni verbalizatsiyalash orqali ularni tanib qoladi va xotirasida saqlaydi, shu orqali esda saqlash ixtiyoriy xarakterga ega bo'la boshlaydi. Oliy psixik funksiyalar - murakkab jarayon bo'lib, ijtimoiy jarayon bilan determinantlangan bo'ladi. Oliy psixik funksiyalar qatoriga ixtiyoriy xotira, ixtiyoriy diqqat, nutq va boshqalar kiradi. Oliy psixik

funksiyalarning rivojlanishi tarixiy - madaniy konsepsiyaning mohiyatiga ko'ra, avval bolaning atrofidagilar bilan bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi, keyinchalik u individual sohaga ko'chadi. Bu bevosita maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar xotirasini rivojlanishining ijtimoiy omillarini belgilab, ularning ta'siri bola psixik taraqqiyotida nihoyatda katta ekanini ko'rsatib beradi. 2 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan davr mobaynida oliy psixik jarayonlar, eng avvalo, ixtiyoriy xotiraning rivojlanishi jadal kechadi. Bolalardagi ixtiyoriy xotiraning rivojlanishida tarbiyaning o'rni beqiyosdir.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning narsa va hodisalarni esda saqlab qolishi uning qiziqishlariga ham bog'liq. Bolalar o'zlarini qiziqitirgan ma'lumotlarni tezda eslab qoladilar. Bundan tashqari, ular predmet va voqea, hodisalarning mantiqiy mazmuniga emas, balki, ko'rgazmalilik jihatiga jiddiy e'tibor berib, esda olib qoladilar.

Xulosa. Demak, xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha tarbiya davridagi xotiraning

o'ziga xos jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

bu davrda ixtiyorsiz xotira yetakchi bo'lib, bola shaxsining shakllanishi jarayonida o'yin faoliyati orqali xotiraning ixtiyoriy turiga o'tib boriladi;

boladagi nutq, tasavvurning rivojlanishi natijasida obrazli xotira mustahkamlanib boradi;

qolaversa, maktabgacha tarbiya davrida xotiraning rivojlanishiga qator omillar majmui ta'sir etib, ularning yaxlit tizimi bola xotirasining mustahkamligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abramova G.S. Vozrastnaya psixologiya. - M.: Yekaterenburg. 1999, -97 s.
2. Andreyev O. Texnika razvitiya pamyati – M.: Omega –L. 2007, S 71-74.
3. Atkinson R. Pamyat i uxod za ney – M.: Progress,1994.
4. Bola taraqqiyotini psixologik tashxis qilish. Sunnatova R.I., Irgasheva N.G. tahrirlari ostida. Toshkent: San'at. 2008. 156 b.

